

Autonomia funcțională a Secuimii

Cristalizarea elementelor autoguvernării teritoriale, sau a autonomiei Ținutului Secuiesc datează probabil din vremea când secuii s-au așezat în colțul sud-estic al Transilvaniei, în zona de curbură a Carpaților, cu însărcinarea de a păzi granițele răsăritene ale regatului, și obligația de a susține, cu efective concret stabilite, oastea suveranului, în caz de război. Referiri clar formulate la aceste obligații găsim în reglementările privind ridicarea la oaste a „națiunilor” din Transilvania, aprobate de Matia Corvinul la 26 aprilie 1463. Se spune aici că secuii trebuie să ridice la oaste „după obiceiul lor cel vechi” („juxta suum modum antiquum”) două treimi din efectivele lor combatante, convocarea făcându-se cu sabia însângerată („gladio sanguine tincto”), ori la apelul scris al comitelui lor sau al voievodului, în cazul când acesta din urmă deține și funcția de comite. Cei ce nu se prezintă, riscă pedeapsa capitală. În timp de pace căpitanii scăunali au obligația de a controla efectivele de luptă și starea armelor acestora. (În 1947 Mályusz Elemér exprima rezervele sale privind autenticitatea acestui act, ferindu-se însă a-l declara fals.)

Actul privilegiat semnat de Vladislav al II-lea, emis la 13 iulie 1499, enumeră deja cu lux de amănunte obligațiile, pe care secuii sunt datori să le presteze, față de puterea centrală: „Când regele își va conduce oastea personal împotriva Moldovei, toată secuimea – călări și pedestri – este datoare a pleca la luptă în avangarda oștii regale, și să aștepte în afara granițelor timp de cincisprezece zile data bătăliei, iar la întoarcere să asigure spatele oștirii. Când alteța sa își va trimite un loțiitor, pentru a purta război în părțile răsăritene, să plece cu acesta jumătatea secuimii, potrivit modului arătat mai sus. Dacă regele în persoană va pleca cu oastea către miazăzi, în Muntenia, atunci jumătatea întregii suflări secuiești – călări și pedestri – îl va însoți peste hotare: la plecare în avangardă, la întoarcere în spate, așteptând acolo timp de 15 zile bătălia; iar dacă spre miazăzi regele își trimite un înlocuitor, acesta trebuie să fie însoțit de a cincea parte a secuimii. Dacă regele în persoană pleacă spre apus, fiecare zece porți secuiești trebuie să-i asigure câte un mercenar; dacă însă va purta război la miazănoapte, atunci mercenarii vor fi angajați de a douăzecia parte a secuilor, în aceste situații fiecare scaun având obligația de a trimite câte un căpitan din rândul fruntașilor. Pe lângă acestea, secuii

mai sunt obligați a păzi Țara Ardealului ca și până acum, acolo unde este necesar, dispuși la ordinele voievodului sau a comitelui secuilor, înarmați pe cât se poate de frumos. În schimbul acestora, tot ca și înainte, secuii vor rămâne nobili adevărați, dăruiți cu privilegiile de glorioșii regi maghiari precedenți, scutiți de orice fel de impozite sau alte taxe [...]. La încoronarea constituțională a regelui, fiecare poartă secuiască este obligată a oferi un bou...”

În afara scutirii de dări de care vorbește fragmentul citat, respectiv pe lângă statutul de „adevărați nobili” – deci de stare privilegiată –, secuii se mai bucurau în schimbul prestațiilor amintite și de un larg și complex statut de autonomie, ce se traducea în practică, pe de o parte, prin sistemul administrativ și juridic al scaunelor, cu funcționarii lor aleși din rândurile populației locale și în baza unor reguli proprii; pe de alta prin posibilitatea, ca în calitatea ei de „națiune” privilegiată a Transilvaniei, „universitatea secuiască” să decidă ea însăși în problemele cruciale ce o privesc.

1. Organizarea teritorială administrativă

Pe când s-au așezat în colțul sud-estic al Ardealului, în interiorul curburii Carpaților (după toate probabilitățile prin secolele XII - XIII), secuii erau organizați – se pare – într-un complex de formațiuni gentilice, a căror urme palide sunt depistabile și în secolul al XVI-lea: în această vreme în scaunul Mureș unele funcții ale administrației locale se distribuiau potrivit unui sistem rotativ, bazat pe existența celor *6 genuri* și *24 ramuri*, în care erau împărțiți frunțașii și primipilii scaunului respectiv. Genurile și ramurile, existente în scaunul Mureș, apar înșiruite sistematic în două documente din prima parte a secolului al XVI-lea: genul Adoryan (Adorján) cu ramurile Waczman, Thelegd, Waya, Poson; genul Medgyes cu ramurile Medgyes, Kyrtha, Dudar, Gyáros; genul Jenő cu ramurile Balásy, Uy, Zomoro, Borozlo; genul Halom cu ramurile Halom, Naznan, Pether, György; genul Abrán cu ramurile Gyerő, Wy, Nagy, Karácson; genul Órlócz cu ramurile Eczken, Seprőd, Szovath, Bod. În alte părți ale Secuimii, izvoarele scrise nu au păstrat dovezi directe ale funcționării acestui sistem, însă numele genurilor și ramurilor atestate aici sunt prezente în toponimia întregii regiuni. Oricum, cu puțin timp după așezarea lor definitivă, vor apărea organizațiile teritoriale ale secuilor, germenii viitoarelor scaune, numite la început „terra” sau „districtus”.

Scaunul (lat. *sedes*, magh. *szék*) a funcționat la unele populații, îndeobște – dar nu neapărat – de origine nemaghiară, stabilite în Ungaria medievală (sași, secui, iazigi, cumani, nobilii „lăncieri” din Szepes), ca o instituție publică, cu atribuții administrative, judecătorești, militare, fiscale,

de salubritate publică etc., înzestrată cu o autonomie relativ largă. Termenul face aluzie la *scaunul de judecată*, accentuând deci rolul judecătoresc al instituției.

Ca unitate teritorial-administrativă, scaunul secuiesc – de cele mai multe ori împărțit în *scaune filiale*, mai târziu și în *plăși* –, prin funcționarii săi aleși, administra un anume teritoriu, în niște condiții asemănătoare comitatelor, dar cu o autonomie mult sporită față de acestea. Date fiind sarcinile concrete ale secuilor, privind paza granițelor răsăritene ale regatului, în scaunele secuiești atribuțiile militare ale acestei instituții aveau o pondere deosebită. Rolul principal în conducerea efectivă a scaunului îl avea adunarea generală, ajutată de dregătorii aleși inițial din sânul obștii.

Procesul de încheiere al celor *șapte scaune* secuiești, ca și cristalizarea instituției scăunale ca atare, pare să se fi încheiat pe la sfârșitul secolului al XIV-lea. *Scaunul Odorhei* (Udvarhelyszék; amintit mai târziu ca scaun principal: „Capitalis Sedes”) își avea centrul de greutate în bazinul superior al Târnavei Mari, *scaunul Mureș* (Marosszék) s-a format în valea Mureșului și a Nirajului, *scaunul Ciuc* (Csíkszék) pe cursul superior al Oltului și Mureșului, *scaunul Sepsî* (Sepsî-szék) pe întinderea dintre Olt și Râul Negru, *scaunul Orbai* (Orbai-szék) în stânga Râului Negru, *scaunul Kézdi* (Kézdiszék) pe cursul superior al aceleiași ape, ocrotit de semicercul curbării Carpaților, în sfârșit *scaunul Arieș* (Aranyosszék) pe valea râului cu același nume. La începutul secolului al XVII-lea scaunele Sepsî, Kézdi și Orbai s-au unit sub denumirea de *Trei Scaune* (Háromszék). În sânul câtorva scaune au luat naștere ***scaune filiale*** (fiúszékek): *Micloșoara* (Miklósvár) în Sepsî; *Giurgeu* (Gyergyó) și *Casin* (Kászon) în Ciuc; *Cristur* (Keresztúr) și *Brăduț* (Bardoc) în Odorhei și *Miercurea* (Szereda) [?] în Mureș.

În această perioadă timpurie a istoriei secuimii, principalul for de conducere era **adunarea generală** (székgyűlés), la care puteau participa inițial toți secuii liberi, începând din secolele XV - XVI însă, primipilii și fruntașii secuilor îi vor exclude de la luarea deciziilor pe secuii de rând. Adunările nu se țineau la date fixe, la fiecare întrunire fiind stabilit termenul celei următoare. În cazul adunărilor extraordinare, convocarea se făcea pe căile bine rodite ce se utilizau cu ocazia mobilizărilor militare, frecvente la această populație cu rosturi grănicerești.

Nu era constant nici locul adunărilor, ele ținându-se de preferință într-o localitate situată pe cât se poate în zona centrală a scaunului, și ușor accesibilă din toate direcțiile. Case pretoriale, respectiv locuri fixe ale adunărilor scăunale secuiești, se vor construi doar începând din secolul al XVIII-lea.

Adunarea generală trebuia să decidă în problemele militare, administrative și de ordine publică ivite în scaun, să dispună de averea scaunului, să stabilească impozitul local necesar pentru buna funcționare a acestuia, principala ei atribuțiune fiind însă cea judecătorească: aici se judecau practic toate cauzele, exceptând cele legate de dueluri. Adunările erau prezidate de *căpitanul scăunal*, asistat la judecată de *jucele scăunale* (mai târziu și de cel *regal*) și de un *sfat al bătrânilor* (seniores), care cu timpul își vor ceda locul *juraților asesori*, numărul cărora va fi stabilit aparte în fiecare scaun secuiesc. Acesta a însemnat primul pas pe calea desprinderii **scaunului de judecată** de adunarea generală, dar de scaune de judecată ținute la alte date, decât adunările scăunale, nu avem cunoștință înainte de 1562, decât cu ocazii extraordinare, când ele au fost convocate de comitele secuilor. În caz de judecată nedreaptă, căpitanul, judele scăunale, asesorii, ba chiar și judele regal investit cu largi atribuțiuni, erau răspunzători în fața adunării generale.

În perioadele dintre adunări, problemele curente erau rezolvate de **dregătorii scăunali**, care după cum s-a văzut, își aveau rolul bine definit și în cadrul adunărilor. În rândul acestora pe primul loc se situa *căpitanul* sau *hotnogul* (primipilus, maior exercitus, capitaneus, kapitány, fő hadnagy, etc.). El era dregător ales al scaunului, la început desemnarea lui făcându-se și în funcție de sistemul rotativei celor 6 genuri și 24 ramuri. Comandant militar al scaunului, în timp de război el avea în subordine toți secuii combatanți, locuitori pe teritoriul acestuia, pe care-i convoca la oaste la ordinul comitelui secuilor. El era însărcinat și cu efectuarea inspecțiilor militare (mustra) și a conscripțiilor (lustra), prin care se ținea evidența potențialului de luptă al scaunului. În timp de pace prezida scaunele de judecată, răspundea de strângerea diferitelor biruri și taxe, precum și de executarea hotărârilor adunării generale. Era retribuit dintr-o cotă parte a taxelor și amenzilor incasate, revenindu-i o parte și din darea specială, ocazională a secuilor, numită „datul boilor”.

Judele scăunale (iudex terrestris, iudex sedis, székbíró) era al doilea în ierarhia dregătorilor scăunali, având în primul rând atribuții judecătorești. Prezida, alături de căpitan, în asistența juraților scaunele de judecată, venitul său provenind dintr-o cotă parte a taxelor și amenzilor incasate (în 1555 împărțea o jumătate a amenzilor cu judele regal, peste patru ani însă era deja nevoit să se mulțumească cu cealaltă jumătate împărțită cu căpitanul și cu jurații). Îi mai reveneau de regulă și câțiva boi, cu ocazia „datului boilor”. Ca și căpitanul, judele era funcționar ales al scaunului. Influența sa va scădea simțitor după apariția judeului regal, care după 1562 îi va lua locul.

Judele regal, spre deosebire de căpitan și de judele scăunal, nu era dregător al scaunului secuiesc, ci *om al regelui* („homo regius”), atestat pentru prima dată în 1407, la adunarea generală a scaunului Kézdi, ce a avut loc la Târgu-Secuiesc. Era un fel de funcționar de control, desemnat de rege pentru a veghea asupra legalității funcționării scaunelor, cu drept de a-l trage la răspundere și chiar de a-l pedepsi pe judele scăunal ori pe căpitan, în caz că au săvârșit vre-o abatere. Pe de altă parte însă, era și el răspunzător pentru legalitatea faptelor sale, în fața scaunului de judecată.

Sporirea atribuțiilor cu care era investit judele regal, creșterea prestigiului său în ierarhia dregătorilor prezenți în scaun, ne arată intenția clară a puterii centrale, de a-și întări controlul asupra populației privilegiate din sud-estul Transilvaniei, iar mai târziu și pentru a veghea asupra corectitudinii încasării impozitului zis „benevol”, dar impus încetul cu încetul cu regularitate, pe care au fost nevoiți să-l suporte secuii încă din epoca principatului.

Jurații sau *asesorii* (esküdtek) erau aleși, la început, dintre capii de familie ale clanurilor de oarecare prestigiu. Primul scaun de judecată, cu un număr fix de asesori, e atestat la adunarea de la Târgu-Secuiesc din 1407, unde alături de comitele Nádasdi Mihály apar și cei 12 de „Senioribus Siculorum” ai scaunului Kézdi. Adunarea de la Zăbala din 1466, a scaunelor Sepsi, Kézdi și Orbai, stabilește și compoziția socială a instanțelor de judecată din cele trei scaune: două părți reprezentând fruntașii și primipilii, și una din partea secuilor de rând.

Ca asesori ai instanței de apel, aleasă cu ocazia adunării naționale de la Odorhei din 1505, vor fi desemnați însă doar primipili și fruntași, excluzându-se deci secuii de rând din cadrele acesteia, fenomen ce s-a petrecut probabil concomitent și la nivelul scaunelor.

În perioada de început a existenței sale scaunul, cu toată autonomia sa relativă, poate fi considerat doar parțial o unitate administrativă de sine stătătoare, el constituind parte organică a comunității („universității”) secuiești. Cu organele centrale și cu alte foruri din afara Secuimii (comitatele, universitatea săsească) el venea în contact în numele „secuilor celor trei stări” sau a „națiunii secuiești”, deci ca parte integrantă a unui *comitat unic al secuilor*.

2. Dreptul de elaborare a statutelor și de decizie al „națiunii secuiești”

Acest din urmă drept al comunității „secuilor celor trei stări”, se exercita în cadrul **adunărilor naționale** (nemzetgyűlés). Asemenea adunări s-au ținut probabil încă din vremea când secuii s-au statornicit pe teritoriul unde

trăiesc și astăzi, prima mențiune scrisă în acest sens o avem însă din 1357. În acest an, capitlul de la Oradea adeverește faptul că *universitatea nobililor* din comitatele transilvănene, *secuii și sașii* au ținut adunările lor generale, fiecare „acolo unde obișnuiește să o facă”: nobilii la *Turda*, *secuii* la *Odorhei*, iar *sașii* la *Sibiu*. (Scaunul Odorhei, respectiv orașul omonim și satul Lutița, au fost alese ca loc al acestor adunări, probabil datorită poziției lor centrale în raport cu celelalte scaune. Se pare că de aici derivă și statutul de **scaun principal** – „capitalis sedes” – al Odorheiului.)

Convocarea acestor adunări era de competența **comitelui secuilor** (comes siculorum, székely ispán). Acesta era, ca și judele regal, un funcționar de control din partea regalității, investit însă cu prerogative ce vizau întreaga Secuime. Era numit de rege, la început din rândurile nobililor din Ungaria, apoi dintre cei din Transilvania, *dar nicidecum dintre secui*. De la Iancu de Hunedoara înapoi, voievozii Transilvaniei purtau și titlul de comite al secuilor. În situații deosebite convocarea o putea face și căpitanul scaunului Odorhei, anume – potrivit actului privilegiat dat de Vladislav al II-lea – „atunci când vre-un secuiești ar încerca să introducă legiuiri noi și rele, perturbând rânduiala cea bună și dreaptă a comunității.”

La aceste adunări, la fel ca la nivelul scaunelor, puteau participa toți secuieștii liberi, dar nu și la dezbateri, de la care după o vreme secuieștii de rând au fost excluși, ei fiind nevoiți să se mulțumească cu dreptul la vot.

Hotărârea adunării naționale reprezenta oficial voința comunității secuiești și în problemele de interes general, ale regatului sau ale voievodatului, ca în 1357, când aceasta a confirmat – asemenea adunării nobililor și sașilor – că cetatea ‘Szentmihályköve’ se află în proprietatea capitlului de la Oradea. Cu ocazia dietei de la Turda, din 22 mai 1552, reprezentanții secuilor refuzau să voteze noile impozite, afirmând că în această chestiune poate decide doar adunarea lor generală ce va trebui convocată la Odorhei. Hans Connert este de părere că inițial și darea specială „a boiler” se vota – după solicitarea prealabilă venită din partea regelui – tot în plenul adunării naționale.

Cea mai importantă prerogativă a adunării naționale era însă cea **judecătorească**: pe de o parte ca *for de apel* pentru scaunele secuiești, pe de alta ca *for legiuitor*, care să stabilească ori să amendeze prin votul ei legile „națiunii secuiești”. Având în vedere caracterul ocazional al adunărilor naționale, pentru a împiedica tergiversarea cauzelor apelate, la adunarea din 1505 s-a hotărât înființarea, la Odorhei, a unei instanțe de apel pentru întreaga Secuime, care a funcționat se pare până la 1562.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sistemul autoguvernării secuiești va intra în criză. S-au schimbat relațiile geopolitice din regiune, s-

a schimbat și maniera de luptă. Câțiva principii ai Transilvaniei vor încerca să reabiliteze potențialul de luptă al secuimii, să stopeze procesul iobăgirii, protejând economiceste resursele umane din zonă, dar cu rezultate vremelnice. Societatea militară-țărănească a secuimii, structurată după modele medievale, nu se poate moderniza. Iar cu trecerea timpului, șansa renașterii integrale a vechiului statut privilegiat va scădea continuu. Acesta este și cauza ireversibilității procesului de criză al autonomiei sale.

IRODALOMJEGYZÉK – BIBLIOGRAFIE

1. Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595-1596. Előzmények, lefolyása, következményei*. Bukarest, 1979.
2. Connert János: *A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, 1901.
3. Hermann Gusztáv Mihály: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Csíkszereda, 2003.
4. Idem: *Székely történeti kistükör 1848-ig*. Székelyudvarhely, 2004.
5. Jakab Elek – Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története*. Bp., 1901.
6. Kordé Zoltán (a szövegeket válogatta, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta): *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csíkszereda, 2001.
7. Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat történet*. Marosvásárhely, 2002.
8. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu (szerk.): *Székely Oklevéltár*. I-VIII. Kolozsvár-Bp., 1872-1934.